

ZAMÂNE ŞİİRLERİ YAHUT NAZÎRE MUHAMMESLER*

*Mustafa ERDOĞAN***

Bilindiği üzere klasik Türk şiiri genelde bir gelenek şiiridir. Yani; şiirin unsurlarını, nasıl yazılacağını, konusunu vs. gelenek belirlemiştir. Hattâ Fuzûlî'nin şiir temrinlerinin nasıl olduğunu, gelenek ve çevrenin şâiri nasıl sınırlayıp yönlendirdiğini Farsça Dîvânı'nın önsözünden hepimiz hatırlarız. Kısaca şâir gelenek içinde kalarak orijinal ve yeni olmak, üslubunu belirlemek zorundadır.

Klasik şiir geleneğimizin oldukça yaygın usullerinden biri de nazîre yazmadır. Beğenilen bir şiire, aynı vezin ve kâfiyede olmak üzere, yazılan benzer şiire **nazîre**; yapılan bu işe de **tanzîr** denilmektedir. Eski şiirimizde nazîre çok rağbet görmüştür. Hattâ içinde çeşitli nazîre manzûmelerin bulunduğu muhtelif nazîre mecmuaları oluşturulduğunu biliyoruz. Her ne kadar bazı şâirler nazîreyi sadece kuru bir taklit haline getirmişlerse de nazîrede esas; daha önce yazılmış bir şiirin yeniden ve farklı bir yorumla, farklı bir edâ ve söyleyişle ele alınıp aynı sınırlar çerçevesinde daha güzel olarak yazılmasıdır. Başka bir açıdan nazîre; bir temrin, bir alıştırmadır. Şiir sanatını, dili kullanmayı öğrenmek için gösterilen gayreti, uğraşı ifade eder. Genç şâirler veya şiir yazmaya çalışanlar, usta bir şâirin şiirini önlerine koyup kendi yazdıklarını ona benzetmeye, bu yolla şiirlerinin kalitesini yükseltmeye, düşünce ve duygularını daha güzel ifade etmeye çalışırlar. Sonuç her zaman güzel olmasa da bu açıdan nazîre -en azından başlangıç için- iyi bir metottur.

Edebiyatımızda çoklukla gazeller tanzîr edilmekle birlikte, diğer nazım şekillerine; kasîde, mesnevî, murabbâ, muhammes hattâ müstezâdlara bile nazîreler yazılmıştır. Hattâ ilk anda fazla bir yekûn tutmayacağı zannedilen nazîre muhammeslerin sayısı bile bir hayli fazladır. XV. yüzyıldan başlayıp XX. yüzyıla kadar yazılmaya devam eden nazîre muhammesler içinde birazdan metinlerini vereceğimiz nazîre muhammeslerin ayrı bir yeri vardır.

Eski edebiyatımızda zaman ve zamâne en önemli bahis konularından biridir. Şâirler sık sık zaman ve zamânedeki şikâyet eder, zamânenin yaramazlığından, kendi kıymetlerini bilmediğinden dem vururlar. Burada zamâne ile kastedilenin genel olarak toplum olduğu açıktır. Şâirlerin bu türden tenkit ve şikâyetleri, insan psikolojisinin olumsuzluk ve zorluklar karşısındaki bir tavrı olarak değerlendirilebilir. Ancak bir başka açıdan bu şikâyet ve tenkitler, çok büyük bir kısmı döneminin âlim ve aydını olan şâirlerce toplumdaki bazı olumsuzlukların dile getirilmesi şeklinde de anlaşılabilir. Bilindiği gibi bir toplumdaki bütün fertlerin bir tarağın dişleri gibi aynı yapıda, aynı karakter ve kabiliyette olmaları mümkün değildir. Bazı kişiler daha zeki, bilgili ve ileri görüşlü olur ve diğer fertlerden ayrılırlar. Halbuki toplum sürekli olarak bütün fertleri aynı çizgide tutmaya, onları kendine uymaya zorlamaktadır. Tabîî olarak bu arada fert-toplum ikilemi ve ferdin (şâirin) zamâneye mi, zamânenin ferde mi uyacağı meselesi ortaya çıkmaktadır. Klasik edebiyatımızın ilk dönemlerinden sonuna kadar çeşitli şâirler bu konuda fikir beyan etmişler, tecrübelerini dile getirmişlerdir. İşte bunlardan birkaç örnek:

* Bu yazı, *Türk Kültürü*, S. 448 (Ağustos 2000), s. 479-497'de yayınlanmıştır.

** *Dumlupınar Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Araş. Gör. KÜTAHYA.*

Zamâne saña uymaz sen aña uy
Cihân küymez saña sen devrâna küy
(Işk-nâme) Mehmed

Zamân uymayıcak sen uy zamâne
Budur vâcib kamu pîr ü civâne
Güvâhî

Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye
Aldan dürûge lâfe inan uy zamâneye
Ebubekir Kânî

Öngülük itme sen uy zamâneye
Saña uymaz ise zaman dimişler
Mir'atî

Tab'ũca dönmezse bu devr-i felek
Zamân uymayınca sen uy zamâne
Mengûşî

Vaz geç bu gafletden hiç saña uymaz
Uymalı azîzim nâçâr eyyâme
Vâsıf-ı Enderûnî

Feylosof ol kişidir kim nerede olsa hemân
Uyar elbette zamâne ona uymazsa zamân
Şinâsî

Halk ile lâzımdır oldukça mûmâşât eylemek
Ger baña uymazsa eyyâm umarım eyyâma ben
Nevres

Uymaz zamâne kimseye hakkıyla çâresiz
Lâkayd olup da gitmeli âdem uyarına
Cevdet Paşa

Her rengine her fendine her hâline dehrin
Uymazsa saña uymağa bak Emrî zamânın
Murad Emrî¹

Şairlerimizin ifadelerine bakılırsa, zamâne ya da toplum bu konuda ferde üstün gelmektedir. Birey ne yaparsa yapsın, ne kadar çabalarsa çabalasın zamâne yine bildiğini okumakta, kendi yoluna devam etmektedir. Zamâne ona uymadığına göre birey için yapılacak olan; zaman ve zamâneye uymaktır, başka çaresi yoktur. Bunun için şairlerin büyük bir kısmı zamâneye uymanın lüzumunu ifade etmişlerdir. Burada belirtmeden geçemeyeceğimiz bir husus da bu şiirlerin XVI. yüzyılda insanımızın kader, talih, insan ve toplum karşısındaki

¹ E. Kemâl Eyüboğlu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul, 1973, C. 1, s. 249-250.

tavrını belirttiğidir. Belki de ne kadar çalışırsa çalışsın kaderi, talihi ve toplumu değiştiremeyeceğini anlayan şâir sonuçta bu mısraı söylemek zorunda kalmıştır. Ancak bu ifadeler bir bakıma insanı tembelleğe, olumsuzluklar karşısında edilgenliğe ve pasifliğe de sürüklemeyi mi? Bazı şâirler de böyle düşünmüş olmalı ki “Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye” mısraına ve zihniyetine karşı çıkmış ve “Uysun zamâne saña sen uyma zamâneye” diyerek insanı öne almış, toplum karşısında ferdi daha aktif hâle getirmiştir.

Genel olarak bilindiği üzere, edebî eserler ne kadar sembolik ve idealist olsalar, ne kadar hayattan kopuk görünseler de mutlaka satır aralarında ortaya konuldukları devrin izlerini, tesirlerini taşırlar. Bir başka deyişle, her edebî eserde muhakkak teşekkül ettiği zaman ve zeminin ya da müellifinin zihniyetini, anlayış tarzını ve hayata, dünyaya bakış tarzını bulmak en azından hissetmek mümkündür. XVI. yüzyılda yazılmış bir eser XVI. yüzyılın, XVIII. yüzyılda yazılmış bir eser XVIII. yüzyılın, XIX. yüzyılda yazılmış bir eser de XIX. yüzyılın izlerini, havasını az veya çok taşır. Ferdî eserler bile, fert toplumun parçası ve küçük bir nümunesi olduğundan, toplumun aynası konumundadır. Bu bakımdan edebî eserler kültürel ve edebî özellikleri yanında, ortaya konuldukları devrin tarihî, sosyal ve siyasal görünümünü bize aksettirecek birer ayna gibi de değerlendirilebilir. Sabri Ülgener’in tabiriyle bu eserler vasıtasıyla “*zihniyet tahlili*” yapmak, onların aracılığı ve tanıklığıyla, onları konuşurarak çağın insanını ve zihniyetini yeni baştan inşâ etmek, zor olmakla birlikte, imkânsız değildir².

İşte biz de bu yazımızda XVI. yüzyılda ortaya çıkmış bir muhammes grubundan söz etmek; bunlar vasıtasıyla hem dönemin ve şâirin zihniyetini, XVI. yüzyılda toplumumuzun dünyaya, insana, kadere, zaman ve zamâneye bakış açısını ortaya koymak hem de edebiyatımızdaki nazîre geleneğinin güzel örneklerini sunmak istiyoruz.

Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

Bu mısra etrafında toplanan nazîre muhammeslerin sayısı 11’dir ve nazîre muhammesler içinde sayıca en fazla olanlardır. İlk örneği muhtemelen Vâlihî (XVI. yüzyıl, ö. ?) tarafından yazılmıştır. Vâlihî’nin bu muhammesine aynı yüzyılda ölüm tarihlerini bilmediğimiz şâirlerden Kâtibî, Kadrî, Feyzî, ayrıca Zâtî (ö. 1546), Nazmî (ö. 1555), Cenâbî (ö. 1561-1562), Şemsî Paşa (ö. 1580), Yahyâ Beg (ö. 1582), Câmî (ö. 1610?) ve Arşî (ö. 1620) yine muhammes nazım şekliyle nazîre yazmıştır. Yalnız bu şâirlerden Feyzî, Şemsî Paşa ve Arşî yukarıdaki mısraı ve anlamı biraz değiştirerek nazîre yazmışlardır. Yukarıdaki mütekerrir mısraın yerinde Feyzî’de “*Uysun zamâne saña sen uyma zamâneye*”, Şemsî Paşa’da “*Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye*”, Arşî’de “*Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye*” mısraı vardır. Bu muhammesler eğer sadece son mısraları göz önünde tutulursa, birer *nakîze* de sayılabilir. Ancak hikmet ve nasihat dolu bütün bu muhammeslerde muhtevâ genel olarak benzerlik göstermektedir. Nitekim muhammeslerde umûmî olarak şu fikirlere yer verilmiştir:

Sanma murâduñ üzre döner dâyimâ felek

Üzerinde durduğumuz nazîre muhammeslerde daha ilk bendlerden başlanarak dünya üzerinde durulmuştur. Cihan, çarh, dehr ve felek gibi müterâdiflerinin de kullanıldığı bu muhammeslerde dünya için genellikle olumsuz bir tavır takınıldığı görülmektedir. Temelde “dâr-ı fenâ”, “kâr-hâne”, “misafirhane”, “efsâne”, “künc-i gam-fezâ”... gibi kelime ve tamlamalar kullanılarak dünyanın fânîliği, geçiciliği, sınırlı bir süre için bu dünyaya geldiği vurgulanmaktadır. Bu şiirlerde Klasik Türk Edebiyatı’nda yaygın olan; dünyanın yüzlerce

² Sabri Ülgener, *Zihniyet Aydınlar ve İzmler*, Ankara, 1983, s. 28-30.

erden kalmış yaşlı bir kadına benzetilmesi, ondan hiç kimsenin murat alıp isteğine ulaşamaması ifâdelerine de rastlarız. İnsan dünyadan sevgi, şefkat beklemekte, buna karşılık dünya ise zulmünü, sıkıntısını daha da artırmaktadır.

İnsanın dünyada sevgiliyle birlikte mutlu yaşamak istediği halde, sevgiliden ayrılmak zorunda kaldığını söyleyen **Vâlihî**, kişinin bu yüzden devamlı âh ü zâr ettiğini, sevgiliyi bekleyerek (bekleme acısıyla) bir anda bin kez öldüğünü ifade etmektedir. **Kâtibî** de aynı çizgide konuşmaktadır: Ney gibi inleyip her an figân etsen de faydasız, dünyâ cenk etmek için insan boyunu kanun edinmiştir, der. Ardından devam eder: Dünya senin oldu diyelim ne yapacaksın? Akıllı olan boş yere emek harcamaz. (Birkaç gün seni aldatırsa da) feleğin devamlı senin muradın üzre döneceğini sanma. İzzetin, onurun için dünyaya baş eğip de rezil olma. Herkese nasibinin geldiği meselini unutma. **Kadrî**'ye göre dünya bir ticarethaneye benzer. Ancak bu ticarethâne ne kula, köleye kalır, ne de en büyük pâdişâhlara. Bunun için ey gönül dünya efsânesine, onun kalıcılığı masalına aldanma; uyanık ol, der **Kadrî**. Ardından sitemkâr çarh ile kavga lâzım değil, o güçlüdür. Meselde “kesmediğin eli öpegör” denildiği gibi, dünyayı ve zamâneyi kendine uyduramıyorsan sen onlara uy, diye okuyucuya nasihatla bulunmaktadır. **Nazmî** bu dünyayı hayırsız kişilerin bulunduğu bir eve benzetmektedir. Daha sonra, öyleyse ey gönül niye bu dünya iline heves ediyorsun, geçici mal, mülk peşine düşüyorsun, diye sorar. Niye bu alçak dünya için kavga ediyorsun, der. **Nazmî**'ye göre, kısaca dünya hevâ ve hevesten ibarettir. Şâir nasihatlarında ise, dünyaya iltifat, meyil ve heves etme, gamsız ol yürü, demekte; kanaat köşesinde sessiz ve sakin bir hayat sürmeyi öğütlemektedir. Balıkesirli şâir **Zâtî** (eski kozmoğrafyaya göre insanların kaderini belirleyen) kendi yıldızına karşı âh okunu atarak (âh çekerek) savaşmanın yanlışlığına değinerek, hilâl kaşlarını çatmadan haline gece gündüz şükretmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca gönül evini Allah'a satarak onun rızası dairesine girmeyi, bu yola girmede çabuk olmayı tavsiye etmektedir. **Yahyâ Bey** de dünyanın geçiciliği üzerinde durarak beylik, sadrazamlık gibi dünya makamlarının sonsuz olmadığını, bunların su üzerindeki hava kabarcığı gibi olduğunu ve rüzgarın bunları bulutlar gibi alıp götürdüğünü söylemekte, zamâneyle uğraşmanın yersizliği ve onlara uymanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca dünya malının cuma namazına toplanan insanlar gibi nasıl toplandıysa öylece dağılacığını da belirtmektedir.

Uysun zamâne saña sen uyma zamâneye

Fert-toplum ilişkisinde bazı şairlerin yukarıdaki gibi toplumu öne alıp ferdin toplum ve zamâneye uyması gerektiğini savduklarını söylemiştik. Bazıları da ferdi öne almış ve zamânenin ferde uyması gerektiğini söylemiştir. Bu şairlerden **Şemsî**, dünya yapısının eninde sonunda harap olacağını belirttiikten sonra, eğer dünyanın sana müyesser olmasını, kolaylaşmasını istersen dünyanın nakışlarına aldanıp zamâneye uyma, demektedir. **Feyzî** ise dünyayı mihnet, sıkıntı nakitleriyle dolu bir hazine yeri olarak tavsif etmektedir. Ey gönül, meğer ki buraya sahip oldun, geldin; dünyanın tuzaklarına düşme, dedi kodaya kulak asıp efsaneye uyma, kanun, kural üzre sen dahi konuşmaya başla ve sakın zamâneye uyma zamâne sana uysun, demektedir. **Arşî** ise dünyayı “dûn-nevâz” yani alçakları okşayan, onları mutlu eden olarak nitelemekte ve sakın, bu dûn-nevâz dünyaya güvenme, bu dünya kemâl ehlini hiç mutlu etmemiştir, etmez de, demektedir. Kim ona inandı, güvendi ise nâ-murâd oldu, isteğine erişemedi. Gel bu haklı sözümü dinle de zamâne dünyaya uysa da sen zamâneye uyma, diye eklemektedir. Yine **Arşî** dünyayı anlatırken Hz. Peygamber'in dünya için leş dediğini, dünyayı isteyenlere, ona rağbet gösterenlere de açıkça köpek denildiğini hatırlatır. Bunun için ey filan kişi, dünya leşine meyl edip de köpek olma, diye öğüt vermektedir. Ayrıca canının kutsilere sırdaş olmasını istersen zamane uysa da sen zamâneye uyma, diye nasihatle bulunmaktadır. **Arşî** de diğer şairler gibi dünyanın vefası olmadığını vurgulayarak dünyanın hilesine aldanılmaması; ona ve içindekilere içten, gönülden bağlanılmaması gerektiğini

söyleyerek feleğin insanın tatlısına zehir karıştırdığını hatırlatmaktadır. En son **Arşî** önceki mutluluklarının sonraki pişmanlıklarına değmeyeceğini, bunun için de zamâne dünyaya dalsa, aldansa da (dolaylı olarak) akli başında insanın zamâneye bu konularda uymayacağını söylemektedir.

Sonuçta şâirlerin dünya için sanki ağızbirliği etmişçesine, hep birden “*Ya ‘ni bu dehr-i şûma sakan olma mültefit*” mısraının manasını söylediklerini işitiriz. Bu ses belki de sadece bu şâirlere değil, bütün bir mâzîye, kültüre âittir.

Tîr-i kazâya sabr u rızâ âkilânedür

Üzerinde durduğumuz muhammeslerde hikmet ve nasihat unsurlarının fazla olduğunu daha önceden söylemiştik. Bu bağlamda ilgili muhammeslerde kader, kaza, rıza gibi kelimelere de rastlamaktayız. İster zamâneyi, ister ferdi öne alsın bütün şiirlerde bu konuda ortak bir görüş vardır. O da Allah’tan gelene, kadere ve kazaya râzı olmak, rıza göstermek gerektiğidir.

Kâtîbî’ye göre, levh-i mahfuza kalem ne yazmışsa mukadderdir, elbette yazılan başa gelecektir. Bunun için şâir okuyucuya kaderine teslim ol diye öğüt vermektedir. Ne izzetle iyi günde çok mutlu ol, ne de başına bir fenalık geldiğinde gam, elem çek, diye nasihat etmektedir. **Kadrî** ezel kâtibi ne yazmışsa başa gelir derken, **Nazmî** de kaderine teslim ve razı ol, böyle yaparsan mutlu olur gidersin, demektedir. **Yahyâ Bey** ise kazâ okuna sabır ve rızanın akıllıca olduğunu söylemektedir.

Meyl itme dîv-sîrete gel bir dem âdem ol

Bu nazîre muhammeslerde XVI. yüzyılda toplumumuzun insana bakışını, insanla ilgili görüşlerini de bulmak mümkündür. Meselâ **Vâlihî** câhil insanı siyah bir kargaya benzetir ve okuyucuya iri, beyaz bir kuşa benzettiği sırrını ona verme diye nasihat eder. Ayrıca, kim sana kibir gösterir, nâz ederse; sen ona tevâzû göster, niyâz eyle der. Ey gönül, nefsin hevasından vaz geç, diye seslenir. **Nazmî**, ise insana hal ehli büyük mutasavvıfların sırlarına mahrem olup, onların yolunda yürümeyi öğütlemektedir. Ardından ey gönül der, hevâ ile hevese uyma, heva ve heves yolunda gözünü yum, dilini tut, kulağını kapat. Kendisi aslında bir paşa olan **Şemsî**’nin şiirinde insanla ilgili epeyce malzeme buluruz. Şâir şöyle seslenir: Ey insan, iki âlemde pâdişâh gibi olmak istersen, fakir bir kul gibi yüzünü tenezzül toprağına koy. Hz. Muhammed Mustafa gibi fakirliğinle övün. Gel toprak gibi alçakgönüllü ol, hüma gibi göklere uçma. Kısaca dünyanın gösterişine aldanıp zamâneye uyma. Kimsenin ayıbına bakma, tâ ki senin günahın da eller içinde gizlensin. Hiç kimsenin gıyabında ağzını açma. Buğday da Hızır gibi bir zaman yeşil elbise giyer. Sonra harmanda rüzgar buğdayın ömrü hasılını dağıtır. Yani, samanyla tanesini ayırır. Bilene manada atlasla abâ birdir. Dünyaya, zenginliğe güvenip mağrur olma, çünkü bunlar fanidir, sonunda harap olup gider. Bu sebepten zamane gibi dünyanın geçici nakışlarına, güzelliklerine aldanma, diyen **Şemsî Paşa** son olarak ey insan der, mahşerde Allah’ın sana azap etmesini istemiyorsan sen de dünyada haksız yere kimseyi incitme. **Feyzî**, zamanında insanların kimisinin selâmet ehlinin eteğini tuttuğunu, kimisinin de boynuna melâmet şalını giydiğini söyler. Eğer sen de kerametimi göstereyim dersen ey gönül, aşk mihrabına geç ve orada ikamet eyle, der. İşte böyle yaptığın zaman sen zamâneye uyma, zamâne sana uysun, diye öğütte bulunur. **Feyzî** bir bakıma şiirinde zamânenin ne zaman ferde uyacağını, bunun şartlarının ne olduğunu belirtmiştir. Bir insan aşk pâdişâhı olup kanun üzre teraneye başlayınca, felek kubbesinde yer edininip kutb-ı âlem olunca onun zamâneye uyması gerekmez, zamâne ona uymalıdır, demektedir.

Yahyâ Bey dünyanın, daha doğrusu kaderin, kurallarına uymayan insanları cahil ve basiretsiz olarak nitelemekte, bunlarla tartışmaktan fesat çıktığını söylemekte ve insanın

zamâneye uyması gerektiğini vurgulamaktadır. **Arşî** ise muhammesinde dünya için her alçağa uymamayı, uyanık bir kuş gibi tuzağın tanesine yani dünyanın türlü hilelerine aldanmamayı öğütler ve gördün zamâne dünyaya ve kötülüklerine uydu, sen zamâneye uyma, der. Yine **Arşî** kendi şahsında bütün insanlara şu öğütleri vermektedir: Rûzgâr el verdi, talihim yardım etti diye sevinme, üç beş günlük bu geçici dünya için şen şakrak olma. Çünkü son nefeste bunların hepsinden uzak kalacaksın. Hatırına kabirdeki haller hiç gelmiyor mu? (Bunları düşün ve ona göre davran!). Yine **Arşî** insana kaddi misali (boyu gibi dosdoğru, dümdüz) yürümeyi, himmetini yüksek tutmayı, bilgisizlikle dünyaya bel bağlamamayı öğütlemetedir. **Arşî** muhammesinin son bendinde yine kendine hitap ederek yüzünü o ölümsüz ve bedelsiz büyük pâdişâha, Hakk'a dönmeyi; dünya mülkünün hepsini ona havale etmeyi nasihat etmektedir.

Gördüñ seniñ terâneñe raks eylemez zamân

Şiirlerde zamâne nâ-dânlar (câhiller, bilgisizler) olarak tavsif edilirken, bunların kıymet bilmediği belirtilmekte, bunlarla kavga ve tartışmanın manasız ve gereksizliği vurgulanmakta, âlemde belâ ve sıkıntı çekmemek için zamâneye uymak gerektiği söylenmektedir.

Kâtibî zamâne sana el vermese, yardım etmese de sakın onlarla kavga etme, gel öğüdümü dinle de zamâne sana uymazsa sen zamâneye uy derken, **Nazmî** bak önemine binâen atasözü gibi kullanılır olmuş, gel sen de söz dinle, gördün zamâne sana uymadı sen zamâneye uy, diye okuyucuya nasihat etmektedir. **Şemsî** ise sürekli “Nakş-ı cihana aldanup uyma zamâneye” diyerek zamânenin dünyanın geçici ve yüzeydeki gösterişine, süsüne aldandığını dile getirmektedir. **Arşî**'ye göre zamâne önce insanı güldürür, sonra belâ ve derde salar, güçsüz eder. Hatta insanı mal kalabalığına yılan gibi bekçi eder, en son da yer altındaki kuyu gibi gizler. Bunun için zamâne (dünyaya, belki kötülüklerle) uysa da sen zamâneye uyma, onlara aldanma, der.

Bunlardan başka aşağıda metinlerini vereceğimiz nazîre muhammeslerde doğrudan veya dolaylı olarak mûsikî ile ilgili çeşitli kelimelere de yer verilmiştir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: Devran, saz, terâne, ney, kanun, usûl, dâyire, raks, çalmak, ezgi, nutrib, kemançe, gûş urmak, çeng, çegâne, savt, makâmât, uşşak, hicaz, usûl, sâzende, hevâ.

Üzerinde durduğumuz nazîre muhammeslerin metinleri aşağıdadır.

MUHAMMES-İ VÂLİHÎ

- 1 *mef'ûlü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün³*
Aldandı şol ki dâr-ı fenâda fesâneye
Tîr-i murâdı ırmadı kaldı nişâneye
Virseñ eline gevheri dimez bahâ neye
Ey dil anuñla bahs ü cedel dayimâ neye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 2 Nâdân olana açma meded sakla râzuñı
Zâg-ı siyâha salma sakın şâhbâzuñı
Düşüp bu kayd-ı mihnete çoğ itme azuñı
Kim nâz iderse sen eyle niyâzuñı

³ Şiirlerin hepsinin vezni aynı olduğu için diğer muhammeslerde vezin belirtilmeyecektir. Ayrıca şiirlerden başlığı olanların başlığı yazılacak, diğerlerine başlık konulmayacaktır.

Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

3 Oldı niceyle pîre-zen dehr-i nâ-murâd
Hergiz kimesne almadı andan çü kim murâd
Sen mihr umarsuñ ol saña cevrin ider ziyâd
Çün kıssa böyledür n'idelüm pes güce ne dâd
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Kimdür ki firkat isteye 'âlemde yârıla
Hazz ide 'ömri geçdüğine âh ü zârıla
Bir dem içinde biñ kez öle intizârıla
Olmaz cihânda çünki her iş ihtiyârıla
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Dil 'âlemine eyle hem ey **Vâlihî** nazar
Buldum rumûz-ı nükte[y]i hep anda ser-be-ser
Gördüm durur orada bir levh-i mu'teber
Kudret eliyle kâtib-i kudret bunı yazar
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye⁴

NAZÎRE-İ KÂTİBÎ

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1 Ragbet ider mi 'âkıl olanlar bu hâneye
Sayd olma dâma ey gönül aldanma dâneye
Sehm-i kazâ bilürsin irişür nişâneye
Çekeñ belâ vü mihneti 'âlemde yâ neye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

2 Ney gibi iñleseñ n'ola her dem idüp figân
Kânûn idindi kaddüñi ceng itmege cihân
Gördüñ senüñ terâneñe raks eylemez zamân
Güc eyleme usûle gözet dâyireñ hemân
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

3 Baş egme dehre 'izzet için olma mübtezel
Her kimseye nasîbi gelür bu durur mesel
El virmese zamâne sakın eyleme cedel
Pendüm kabûl eyleriseñ sözüm esle gel
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Dünya senüñ ola dutalum neyleseñ gerek
'Âkıl odur ki yok yere harc itmeye emek
Sanma muraduñ üzre döner dâyimâ felek
Gûş it nasîhatum hele benden saña dimek
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

⁴ *Mecmua-i Eş'âr*, 06 Mil., Yz. B 191, vr. 196a. Bu yazmada ayrıca Mesîhî, Dukakin-zâde Ahmed gibi muhtelif şâirlerin divânları da bulunmaktadır.

- 5 Yazmış ne kim mukadder ise levhe çün kalem
Elbette başa gelse gerek yazılan rakam
Şâd olup ‘izzetile fenâ gelse çekme gam
Ey **Kâtibî** cihânda nedür çekdüğün elem
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye⁵

NAZÎRE-İ KADRÎ

- 1 *Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün*
Dehr-i denî ki beñzerdi bir kâr-hâneye
Ne bendeye kalur bu ne şâh-ı yegâneye
Aldanma tıfl-ı zîrek ol ey dil fesâneye
Devrân ne sâz tutar uy sen evvel terâneye
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 2 Derd ü belâ zebânımı lâl eylemek neden
Ben mur[1] pâymâl[-i] melâl eylemek neden
Pendüm budur ki fikr-i muhâl eylemek neden
Nâdânlar içre ceng ü cidâl eylemek neden
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 3 Dil virme ey nigâr iñen ‘izz ü nâza gel
Ta’n itme âh-ı ‘âşık-ı âhen-güdâza gel
Devrân ki nâza başladı sen de niyâza gel
Ger ihtirâm iderse felek ihtirâza gel
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 4 Deryâ-yı fülke düşme gönül bir kenâra gel
Çün başa hem ne yazsa gelür kâtib-i ezel
Çarh-ı sitemkârıla lâzım degül cedel
Kesmedüğün eli öpegör kim budur mesel
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 5 Ey dil hevâ-yı nefsile gel ittihâdı ko
‘Ömrün esâsı sudur aña i’timâdı ko
Kadrî bu rûzgâra mürîd ol murâdı ko
Ahvâl böyledür güce görme ‘inâdı ko
[Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye]⁶

MUHAMMES

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

⁵ Age, vr. 196a, 196b; Ali Nihat Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Dîvân Şiiri*, Fasikül 3 (Ulû-Me’âlî-Nihânî-Feyzî-Kâtibî), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1948, s. 88.

⁶ Aynı yazma, vr. 196b.

- 1 Bu nakd-i mihnet ile dolu genc-hâneye
Çün mâlik olduñ ey göñül aldanma dâneye
Gûş atma kâl ü kîle vü uyma fesâneye
Kânûn üzre sen dahi başla terâneye
Uysun zamâne saña sen uyma zamâneye
- 2 Tutdı kimisi dâmen-i ehl-i selâmeti
Geydi kimisi egnine şâl-ı melâmeti
İzhâr idem dir isen eger sen kerâmeti
Mihrâb-ı ‘ışka geç göñül eyle ikâmeti
Uysun zamâne saña sen uyma zamâneye
- 3 Ey dil ‘âlem yeter saña dūd-ı siyâh-ı ‘ışk
Cem’ olsa yanuña nola hayl-ı sipâh-ı ‘ışk
Zerrîn külâh başda yeter berk-i külâh-ı ‘ışk
Leşker-keş-i cihân olup ol pâdişâh-ı ‘ışk
Uysun zamâne saña sen uyma zamâneye
- 4 Meyl itme dîv-sîrete gel bir dem âdem ol
Eyle sücûd Hakka meh-i nev gibi ham ol
Şevk oduna güneş gibi yanup müsellemler ol
Tâk-ı felekde yer idünür kutb-ı ‘âlem ol
Uysun zamâne saña sen uyma zamâneye
- 5 Ol şâh eşigin eyleyigör **Feyziyâ** makâm
Emrûñe râm olup ola tâ kim felek gulâm
Dinâr-ı mihri çarha urup sikke-i temâm
Şâhenseh-i cemâlûñe ol ‘ale’-d-devâm
Uysun zamâne saña sen uyma zamâneye⁷

MUHAMMES

Mef’ûlü Fâilâtü Mefâ’îlü Fâ’ilün

- 1 Mutrıb kemânçe[y]i getir el ur kemâneye
Tîr-i murâd irişmedi çünkim nişâneye
Gûş uralum safâyıla çeng ü çegâneye⁸
Uydur sadâ-yı sâzı bir savt u terâneye⁸
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 2 Ceng eyleme sitâreñile âh okın atup
‘Arz-ı hilâl itme kemân kaşların çatup
Şükr eyle hâlûñe gice[y]i gündüze katup
Gir Hak rızâsına dilüñüñ hânesin satup
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 3 Hakkuñ rızâsı râhına gitmekde çâpük ol

⁷ Tarlan, age, s. 80.

⁸ Bu mısradaki vezin bozuktur.

Al sat meta‘-ı pendı ger olursa yük yük ol
Nâzükler arasında bu a‘lâ teberrük ol [?]
Müşkil olan işi kûçeğe görme nâzük ol
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Gördüm düşümde dün gıce bu levh-i bî-bedel
Yazmış hezâr pendı aña kâtib-i ezel
Anuñ kamusı vird-i lisân olmaga mahâl
Seyrî [?] bu mısırâ[1] okudum anı güzel güzel⁹
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Dârü‘ş-şifâ-yı çarhda iderdi pür-sürüş
İster misin ki haste dilüñ hâli ola hoş
Zâtî şarâb-ı pendümi câmla eyle nûş
Ur gül gibi bu mısırâ-ı rengîne yüri gûş
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye¹⁰

MUHAMMES

Mef‘ülü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün
1 Beñzer bu dehr hâsılı bir şüm hâneye
Pes bu ile heves ey dil aña neye
Yeltenme mâl ü câh için olmaz fânîye
Demsâz-ı sâz-ı devr olup uy bu terâneye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

2 Dünyâ-yı dün için nice bir cengile cedel
Nefsüñ hevâsına yüri yeltenme vâz gel
Pendüm budur hemîşe benüm saña mâ-hasal
Darb-ı meseldür eyle bu kavlıle gel ‘amel
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

3 Dâr-ı cihân ki âhiri ey dil harâb olur
Envâ‘-ı hâdisâtı anuñ bî-hisâb olur
Mahrûm niçeler niçeler kâm-yâb olur
‘Âlem dürür bu bunda niçe inkılâb olur
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Dünyâyâ kılma meyl ü heves bî-gam ol yüri
Teslîmle rızâda olup hurrem ol yüri
Esrâr-ı ehl-i hâle hemîn mahrem ol yüri
Uyma hevâyile hevese epsem ol yüri
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Diñle sözüm saña ne derin ey göñül işit
Uyma hevâyâ sâkit olup nefsüñi sekit

⁹ Bu mısırada da vezin bozulmaktadır.

¹⁰ *Divan-ı Zâtî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi İlavesi, Nu. 151, vr. 217a.

Yum gözüñi zebânuñı tut kulaguñ bekit
Ya‘ni ki olma hiç bu dünyâya mültefit
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

6 Dirseñ ki nefse olmayasın ey gönül zebûn
Zinhâr olma mâyl-i dehr-i denî vü dîn
Eyle sükût künc-i kanâ‘atda kıl sükûn
Külhan dahi olursa yirüñ sonra tut bütün
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

7 **Nazmî** onarmadı seni hergiz bu rûzgâr
Kıldı saña cefâ vü sitem âh o zûr-kâr
Maksûduñ üzre baht degül yâr-ı sâz-kâr
Çal her nefes bu ezgiyi sen dahi yüri var
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye¹¹

Mef’ûlü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün

1 Dehre nihân konılsa deger bir bahâ neye
Ey hâce zamâneye meyilüñ aña neye
Ferzâne-i cihân isen uyma fesâneye
Bu sûret-i cân-fezâ-yı işit uy terâneye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

2 Geh nûş-ı pür-safâ vü gehi nîş-i bâ-halel
Devr-i cihânı hıyre görüp kılmagıl cedel
Pendüm budur bu kavle gönül eylesen ‘amel
Cengüñ sipihr-i dúnıla hey nice vaz gel
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

3 Bu künc-i gam-fezâda belâ bî-hisâb olur
Ma‘mûr eger giren kişi aña harâb olur
Mihnetde ehl-i dil niceler kâm-yâb olur
Geh sür‘at ü sükûn u gehi inkılâb olur
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

4 Gam cevruñ alsa gönül hurrem ol yüri¹²
Mest-i şarâb-ı şevket iseñ bî-gam ol yüri
Esrâr-ı sun‘-ı Hakka yetiş mahrem ol yüri
İfşâ-yı zâr kılma hemân epsem ol yüri
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

5 Pîr-i hîred ne dirse sen anı tut işit
Uyma hevâ-yı nefse özüñ gör dahi sekit
Her nice kışsa eylese gam kulaguñ bekit
Ya‘ni bu dehr-i şûma sakın olma mültefit
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

¹¹ *Külliyât-ı Nazmî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 920, vr. 521b-522a.

¹² Bu misra vezin ve mânâ yönünden aksamaktadır.

6 Eyley zen-i zamâne saña âl dek füsûn
Sa'yi bu kim özine seni eyleye zebûn
Lu'bet-nümâ-yı 'işve dürür kılmasın oyun
Biñ nâz u şîve eylese her demde kıl sükûn
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

7 Geh zillet ü nedâmet ü geh 'izz ü i'tibâr
İnsâna lutf bu mı eyâ devr-i rûzgâr
'Aks-i murâd-ı göñlün[i] bilse ne gam rûzgâr
Duydun **Cenâbî** hurde-i kül kılma âşikâr
Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye¹³

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
1 Geldüñ çü âdemoglı bu mihmân-hâneye
Üç günlük 'ömre aldanup uyma fesâneye
Dir isen murâd-ı tîri ire her nişâneye
Zinhâr uzatma destüñi hirmende dâneye
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye

2 İki 'âlemde tâ olasın pâdişâ gibi
Râh-ı tenezzüle yüzüñi ko gedâ gibi
Fakrıla fahre var berü gel Mustafâ gibi
Gel hâke hem-dem ol göge uçma hümâ gibi
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye

3 'Aybına kimsenüñ nazar itme sakın 'ayân
Tâ kim günâhuñ iller içinde ola nihân
Gâyıbda kimse hakkına açma sakın dehân
Gel ister iseñ ola müyesser saña cihân
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye

4 Gendüm de Hızr-veş geyer ol yeşil kabâ
Hirmende 'ömri hasılımı tagıdur sabâ
Ma'nâda birdür atlas ile bilene 'abâ
Magrûr olma devlete âhir olur hebâ
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye

5 Nâ-hak cihânda kimseneye eyleme 'itâb
Mahşerde tâ ki cânuña kılmaya Hak 'azâb
'Âlem imâreti çü bilürsin olur harâb
Şemsî de ehl-i 'ışka virür böylece cevâb
Nakş-ı cihâna aldanup uyma zamâneye¹⁴

¹³ *Divan-ı Cenâbî*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum Eserler Bölümü, Nu. 83, vr. 65a-65b.

¹⁴ Mehmet Akkaya, *Mehmet Şemsî Paşa Divanı [İnceleme-Edisyon Kritikli Metin]*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s. 718-719; Aynı yazar, *Şemsî Paşa Hayatı-Sanatı ve Dîvânı'ndan Seçmeler*, Âlem Basım-Yayım, Balıkesir, 1995, s. 179-181.

MUHAMMES

- Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün*
- 1 Bakma nücum ile görinen kâr-hâneye
Aldanma murg-ı hâne gibi her dâneye
Her lahza tîr-i himmet irişmez nişâneye
Ta'n itme şeyh-i şehre imâm-ı yegâneye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 2 Gûyâ ki 'âşık oynıdır ahvâl-i rûzgâr
Dünyâda sanma begliginüñ bir vücûdı var
Sadr-ı sadâret olmaz imiş elde pâydâr
Dârü'l-karâr-ı 'uzleti var eyle ihtiyâr
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 3 Bâd-ı hevâ-yı mansıb ile nitekim habâb
Bahr-i cihânda kendüñe gel virme ıztırâb
Bu rûzgâr öñince giden zümre-i sehâb
Remz ile bu cevâbı ider âdeme hitâb
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 4 Sâzende-i sipihre vücûduñ kemandür
Tîr-i kazâya sabr u rızâ âkilânedür
Cûyuñ sözi sadâsı sanursuñ yabânedür
Bu nakşa bu hevâyâ bu savta terânedür
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 5 Nice gelürse öyle gider mâl ile menâl
Cum'a namâzına derilen âdemî misâl
Câh u celâlün eyler ise tañ mı intikâl
Lâm itme kaddüñi gam ile olma pâymâl
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 6 'Âmîler ile bahs u cedelden kopar fesâd
Ehl-i basîret olmayanı eyleme murâd
Birdür bu 'ayn-ı âlem eyâ ez'afu'l-'ibâd
Yum bir gözüñi sen de sakın eyleme 'inâd
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 7 Çeng ü çegâne mutrib elinden ider figân
Nâ-sâzlarla toldı makâmât-ı 'âşikân
Uşşâk ile Hicâza zamânıdır ol revân
Yahyâ gibi usûl kitâbın okı hemân
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye¹⁵

¹⁵ Yahya Bey, *Divan*, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1977, s. 189-191.

MUHAMMES

- 1 Sâzende-i zamâne ki başlar terâneye
Uymak gerek usûlüne yer yok bahâneye
Âlâm u cevr-i devr ile bunca belâ neye
Söyler zebân-ı hâl ile gûş ur dilâ neye
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 2 Âzâde ol makâmını bâg-ı kanâ'at it
Bekle yerini serv gibi istikâmet it
Nice hevâ-yı 'ışka uyarsın nedâmet it
Fikr-i muhâl ü tûl-i emelden ferâgat it
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 3 Sabr u karârumu yile virüp sefîne-vâr
Düşdüm miyân-ı bahr-i gama bulmadum kenâr
Çün böyledür ne çâre gönül hâl-i rûzgâr
Dehrin hevâsı ne ise eyle ihtiyâr
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 4 Bildüñ ki dönmez üstüñe bu çarh-ı kec-nihâd
Eyle belâ-yı dehr ile sen dahî ittihâd
Gam çekme derd-i firkate olma visâle şâd
Ey dil murâdı terk idüp ol zâr ü nâ-murâd
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
- 5 Çarhuñ bir i'timâd idecek çünki hâli yok
Erbâb-ı hâlün anuñ ile kîl ü kâli yok
Virdük rızâ kazâyâ cedel ihtimâli yok
Câmî belâ vü râhat-i dehrün maâli yok
Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye¹⁶

- Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün*
- 1 Teb'iyet itme dünve için her edâneye
Aldanma murg-ı zîrek iken dâm-ı dâneye
Aldar seni bırakmaga mekr ü fesâneye
Tîr-i belâ için seni kor her nişâneye
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 2 Dünyâ-yı dîn-nevâza sakın kılma i'timâd
Hiç itmemişdür eylemez ehl-i kemâli şâd
Her kim aña inandı ise oldı nâ-murâd
Hakkânî söz bu sözüme eyleme 'inâd

¹⁶ Sadettin Nüzhet [Ergun], *Türk Şâirleri*, İstanbul, tarihsiz, C. 1, s. 904.

- Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 3 Evvel zamâne gerçi seni kâmurân ider
Soñra belâ vü derde salar nâ-tüvân ider
Enbûh-ı mala mâr gibi pâsbân ider
Zîr-i zemîne ka‘r idüp âhir nihân ider
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 4 Dünyâya cîfedür didi çün server-i cihân
Tâliblerine didi kilâb olısar ‘ayân
Olma kilâb cîfeye meyl itme ey fülân
İsterseñ ola cânuñı hem-râz-ı kudsiyân
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 5 Dâm-ı belâya düşme dilâ şâh-bâz iken
Baş egme her edâneye gerden-firâz iken
İsder seni hevâya sala ehl-i râz iken
Kasdı budur kütâh ide ‘ömrüñ dirâz iken
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 6 El virdi rûzgâr diyü eyleme gurûr
Beş gün bu mülk-i fânî için olma pür-sürûr
Âhir nefesde cümleden olsañ gerek çü dūr
Gelmez mi yohsa hâtıruña hâlet-i kubûr
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 7 Yokdur vefâsı dünyenüñ aldanma âline
Düşme derûn-ı dilden anuñ iştigâline
Agu katar sunınca felek şehd ü bâline
Degmez safâ-yı evveli soñ infî‘âline
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 8 Kaddüñ misâli ile yûri himmetüñ bülend
Cehl ile olma silsile-i dehre pây-bend
Lâyık mı ehl-i vahdet ola halka rîş-hand
Âl ile aldaya seni devrân-ı dîn-pesend
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye
- 9 ‘Arşî yüzüñ cenâb-ı der-i Zülcelâle dut
Ol pâdişâh-ı bî-bedel ü bî-zevâle dut
Mülk-i cihâna cümleten olduñ havâle dut
Añla sözümi gel kulaguñ bu makâle dut
Gördüñ zamâne uydı sen uyma zamâneye¹⁷

Son olarak yukarıda metinlerini verdiğimiz muhammeslerin bir taraftan edebiyatımızdaki nazîre geleneğinin güzel örnekleri olduğunu, diğer taraftan da XVI.

¹⁷ Bahattin Kahraman, *Arşî Dîvânı'nın Tenkitli Metni I, II*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1989, s. 426-428.

yüzyılda toplumumuzun dünyaya, insana, zaman ve zamâneye bakış açısını gösteren birer belge niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.